

ТРАДИЦІЙНЕ ВЕСІЛЛЯ МОЛДОВАН БУДЖАКА у середині XIX ст.

Весільна обрядовість молдован у XIX ст., її структурні компоненти, обрядова атрибутика є одним з маловивчених аспектів в галузі традиційної культури. Публікації авторів XIX ст. дають підстави зробити висновки про те, що весільна обрядовість молдован Буджака складалася з трьох весільних циклів: передвесільного, власневесільного і післявесільного. В кожному з цих циклів репрезентовані обрядові дії санкціонуючого характеру, виконання яких супроводжувалися використанням тих чи інших обрядових атрибутів.

Ключові слова: молдовани, весільний обряд, Буджак, атрибути.

Буджак в етнографічному плані є унікальним полікультурним регіоном, оскільки тут в умовах певної ізольованості в іноетнічному оточенні проживають українці, болгари, росіяни, молдовани. Розселення представників різних етносів окремими поселеннями, побутування ендогамних шлюбів, недостатньо розвинутий механізм економічних зв'язків спричинив те, що у кожній етнічній групі збереглося чимало архаїчних компонентів обрядовості, і молдовани не є виключенням.

Одним із яскравих та найбільш насичених обрядовими діями елементів духовної культури є весільний ритуал, що складається з обрядових циклів, які санкціонують шлюб шляхом використання значної кількості компонентів. Вони виявляються в символічних діях, атрибутах, вербальних явищах, віруваннях, складі діючих осіб, їх призначенні тощо. Власне компоненти обряду й визначають етнічну та регіональну специфіку весільної обрядовості, адже за тривалий період розвитку трансформаційні процеси найбільше позначилися саме на традиційній структурі обрядів.

Весільна обрядовість молдован, її структурні компоненти, обрядова атрибутика є одним з маловивчених аспектів у галузі традиційної культури етнічних груп України. До висвітлення деяких питань весільної обрядовості молдован Буджака ми вже звертались¹³⁴, натомість потрібно констатувати, що з часом весільна обрядовість, як і інша трансформується, внаслідок чого деякі обряди чи їх елементи втрачаються, саме тому цікавим для визначення рівня трансформації обряду весілля молдован на сучасному етапі є аналіз обряду середини XIX ст. Оскільки ми не маємо спеціальних етнографічних записів весілля молдован середини XIX ст., джерелом для проведення реконструкції системи та структури обряду, визначення обрядової атрибутики, весільних чинів можуть виступати публікації

¹³⁴ Петрова Н.О. Структура весілля молдован Буджака в середині XIX ст. за матеріалами регіональної преси // Записки історичного факультету. Вип. 18. – Одеса, 2007. – С. 18–22; Петрова Н.О. Весільна обрядовість молдован Буджака на сторінках “Одесского вестника” (середина XIX ст.) // Буковина: історичні та етнокультурні студії. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції “Кайндлівські читання”. – Чернівці: Зелена Буковина, 2007 (німецькою і українською мовами). – С.184–189; Петрова Н. Обрядові атрибути та структура весілля молдован Буджака (середина XIX ст.) // Наука і освіта: крок у майбутнє: матеріали VI Міжнародної наукової конференції “Кайндлівські читання”, присв. 145-річчю від дня народження Р.Ф. Кайндля. Чернівці, 29 квітня 2011 р. – Чернівці-Вижниця: Черемош, 2011. – С.415 – 420.

К. Булатовича, І. Танського, Б. Хиждеу на сторінках регіональних видань середини ХІХ ст. Замітки та статті містять цінну за змістом інформацію про обрядові атрибути, весільну обрядовість, елементи якої уже не побутують у другій половині ХХ ст. Вони є важливим джерелом, оскільки дають можливість простежити й охарактеризувати розвиток обряду, визначити наслідки трансформації або свідчать навіть про зникнення певних обрядів чи їхніх структурних елементів. У даному випадку джерелом для дослідження весільної обрядовості молдован є публікації, що містяться на сторінках періодичного видання “Одесский вестник”¹³⁵. Відомості, які подають автори різні за обсягом і змістом, глибиною аналізу весільного обряду, який жодним із авторів не описується у повному обсязі. Більш того, описані ними обряди вибіркові, що дає можливість, зіставивши їх у достатньо повному обсязі, відтворити весільний обряд молдован середини ХІХ, виокремити елементи, що побутували на той час у кожному з трьох циклів: передвесільному, власневесільному та післявесільному.

Першочерговим є питання часу проведення весіль. Так, Болеслав Хиждеу¹³⁶ подає відомості, що весілля влаштовували навесні: перед Великим Постом і восени. З традиційних обрядів він виділяє, на його думку, найбільш популярні та зазначає, що навіть традиційне сватання у молдован складалося з декількох етапів: старостія, логодна, респунсул. За свідченнями Б. Хиждеу, для сватання жених запрошує одного чи двох сватів - легеу (сват, від молд. легеу – лаяти, врати). Перемовини сватів з батьками нареченої відбувалися в алегоричній формі, як і в українців, дівчина мала колупати стіну, чи ховалася за піч. Наставав момент, коли дівчину кликали, і якщо вона давала сватам склянку, то це означало її згоду на шлюб.

Після цього скликали сусідів і рідних і вже на цій зустрічі домовлялись про весілля, визначали день його проведення. Б. Хиждеу не виділяє ці події в окремий обряд. Ймовірно мова йде про договір або заручини. З цього часу жениха називали ніре, а невесту – нірйса.

Нажаль, Б.Хиждеу не подав нам назв обрядодій, не зазначає дні тижня, в які зазвичай відбувалися такі важливі події.

Заслуговує на увагу опублікований так званий фельетон Івана Танського¹³⁷ про весільні обряди в Бессарабії. Автор подає опис традиційного обряду сватання, але не зазначає етнічну приналежність його учасників, однак за термінологією обрядів зрозуміло, що йдеться про молдован. Опис обрядовості Ів. Танський починає зі сватання, але у цьому випадку ми отримуємо додаткову, порівняно з Б. Хиждеу інформацію. Молодий кладе на тарілку гроші, а з боку молодої її батьки – у відповідь – нафраму (різновид хустки) і каблучку. Потім батьки кличуть дівчину і пропонують зробити вибір. В знак згоди на шлюб дівчина брала гроші, а молодий забирав нафраму і каблучку. Танський пише і про заручини, як складову сватання (логодна), під час яких на думку автора – “запивают ответ”. Ця обрядодія носить назву респунсул (відповідь), але автор її не описує.

¹³⁵ Булатович К. Обычаи молдаван при браках //Одесский вестник. – 1858. – № 64; Танский И. Свадебные обряды в Бессарабии //Одесский вестник. – 1851. – № 25; Хиждеу Б. Свадьба у бессарабских крестьян //Одесский вестник. –1845. – № 51 – 52.

¹³⁶ Хиждеу Б. Свадьба у бессарабских крестьян //Одесский вестник. –1845. – № 51 – 52.

¹³⁷ Танский И. Свадебные обряды в Бессарабии //Одесский вестник. – 1851. – № 25.

За свідченнями Б. Хиждеу, після досягнення згоди на шлюб дівчина скликає подруг готувати святковий одяг для молодого, ширинки, хустинки з шитвом по кутах. Молодий мав купити молодій чоботи та хустку. Дізнаємося про придане, яке зазвичай складалося з декількох килимів, войлока, 4 подушок, декілька нафрам (рушників квадратної форми), витканих борунчуком, шовком, та пронизаних по бахромі бусами; білизни, пари биків, корови, декількох овець, але “денег ни гроша”.

За матеріалами статті Б.Хиждеу можна визначити весільні чини. У молодого – це: один староста, дві дружки, дружба, ватаджел, дві свахи, музика. У молодої: один староста, дві дружки, дружба, ватаджел, свахи, музика. Весільні батько і мати – одна пара¹³⁸.

Автором описані обрядодії, які можна віднести до головиці, хоча цієї назви він не наводить, не зазначено також і в який день відбувався цей обряд. Напередодні весілля збиралися у молодої: жених зі старостою, дружками, ватаджелом, музикою, сусіди і рідні. Приносили з собою дарунки, здебільшого продукти харчування (горілку, курку, борошно). Ватаджели пригощали гостей. Привертає увагу виконання деяких обрядодій. Під час пригощання чарку передавали один одному не голими руками, а тільки через платок, нафраму. Вважалось, що тільки так побажання щастя і багатства молодим буде реалізованим. У цей вечір виконувався обряд розплетення коси. Дівчина сиділа на стільці, вкритому кожухом, жених тримав її за руки, стримуючи її від дій перешкодження розплетенню коси і небажання її прощатися з дівочтвом, імітуючи при цьому свою владу над нею, а ватаджел чи брат, сестри розплітали косу. Участь у розплітанні приймали всі родичі. Потім одна з дружок заплітала волосся молодої в дрібні косички. На голову молодої одягали вінок, але таким чином, щоб прикрити очі, вони мали бути опущеними вниз, що означало печаль, хоча, як відмічає автор, майже всі раділи від того, що дівчина виходить заміж. Обряд супроводжувався виконанням обрядових пісень.

Цього вечора плели барвінкові віночки для молодих і весільних чинів. Дружки прикріплювали “вінки” до шапок ватаджелів. Автор звертає увагу на такі обрядові атрибути, як ширинка і посох. По суті, це знамено, з яким йшов ватаджел запрошуючи гостей на весілля. Ширинки в’язали до руки при вінчанні, прив’язували до посохів ватаджелів. Про гільце не згадується.

Наступний обряд можна розглядати як запросини. Автор описує його досить детально. У ньому брали участь молодий зі старостами, ватаджелом. Обов’язковими атрибутами при виконанні обряду були калачі, 2-3 півні чи курки (ватаджели несли їх під пахою), горілка. Розпочинав обряд ватаджел. Він подавав кінчик платка, що на палиці (знамено?) молодому і виводив його з хати. Запрошували з музиками (кринка, бубон, цимбали). У складі почту ватаджел зі знаменем, дружби (ватажки), молодий зі старостою. Спершу запрошували на весілля поміщика чи посесора. Безпосередньо обряд запрошення здійснювався так: староста покривав ширинкою 2-3 калача, 1-2 курки, підносив господарям та від імені молодого запрошував на весілля. Молода зі своєю дружиною робила теж саме. Нажаль, автор не вказує, коли саме

¹³⁸ Хиждеу Б. Свадьба у бессарабских крестьян //Одесский вестник. –1845. – № 51 – 52.

відбувалися запросини, у тексті про це йдеться одразу після того, як прикріплять букети, тобто після головиці, що мало ймовірно, оскільки головиця відбувалася, як це прийнято, увечері.

Після запросин, в той же вечір, молода передавала друзкам сорочку для молодого. Вони перев'язували її стрічками, затикали барвінком, прив'язували до посоху і ватаджел відносив її до молодого. Схожий обряд здійснював молодий. Він передавав для молодої хустину і пару жовтих чобіт. Несли ці дарунки в решеті чи в ситі. Інколи додавали десяток яблук, виноград на червоній стрічці.

Як у молодого, так і у молодої “варта” спочатку не пропускає гостей з дарунками. Але через деякий час спілкування гості входили в хату і клали на стіл перед молодим (молодою) принесене. Після цього весь суботній вечір молодь гуляла. Б.Хиждеу зауважує, що вдівець чи вдова не шлють один одному гостинці¹³⁹.

Власне весільні обрядодії розпочинались у неділю. Зранку староста наряджав молодого у подаровану молодою сорочку, після чого молодий просив благословення у своїх батьків. Ватаджел виводив молодого з хати за кінець хустини, мати благословляла його свяченою водою і весільний почет йшов до молодої.

В цей час у молодої ранок розпочинався з наступних дій, які можна назвати розплетенням коси: молоду саджали на діжку чи стілець і дружки розчісували косу. У волосся влітали гроші, шматок хліба, а рідні – часник, “щоб відв'язалось все зле” й одягали вінок.

Перед виходом для вінчання мати молодої окроплювала молодих свяченою водою, посипала сіллю від уроку (? зглазу). Молодий і ватаджели їхали до церкви верхом на конях. Під час вінчання по горінню весільних свічок ворожили на тривалість життя молодих: чия свічка гірше горить, той помре раніше. Магічні дії виконували і під час вінчання: молода намагалася стати на рушник першою, щоб її рука була верхньою, тобто вона керуватиме родиною.

Після вінчання музиканти зі старостою і ватаджелами йшли за хрещеними батьками. Зауважимо, що Б.Хиждеу не вживає термінів нанашка, нанашул. Під час весілля виконували танці: джок, оляндра, коломийка, тропак. Весільний день завершувався підготовкою молодих до першої шлюбної ночі. Свахи вдавали, що виганяють дружок і дівчат з хати. Ті імітували бажання забрати за собою подругу (молоду). Молодий викупував молоду у дружок. Свахи з калачем, смаженою куркою відводили молодих до чужої хати. Молода роззувала молодого (символ покори)¹⁴⁰.

Зранку у понеділок свахи піднімали сорочку молодої на вила, палицю і несли її по селу. Ще в 20-ті рр. XIX ст. цей звичай побутував чи не скрізь, але уже у 40-х рр. XIX ст. за твердженням автора, починає зникати. Весільний почт з червоним має спільні риси з аналогічними обрядодіями в українців.

У вівторок відбувалися збори і проводи молодої до чоловіка. На воза навантажували придане - зестра. Молода прощалася з батьками. Чоловік

¹³⁹ Хиждеу Б. Свадьба у бессарабских крестьян // Одесский вестник. – 1845. – № 51 – 52.

¹⁴⁰ Там само.

давав їй калач чи бублик, через який вона дивилася на чотири сторони: це означало, що відтепер вона має бачити світ у стільки, скільки побачила через отвір калача. Він бив її декілька разів батоном, оскільки тепер вона має боятися чоловіка і підкорятися йому.

Можна зробити висновок, що Б. Хиждеу не досить обізнаний з весільною обрядовістю, оскільки, по-перше не всі обрядодії він описує, по-друге, ті що ним описані не мають назв. До того ж Б. Хиждеу, описує перебіг весілля тільки у молоді.

І. Танським описано обряд поїздки молодого за молодою, яка проживала в іншому населеному пункті. Вїхавши до села, молодий вислав декілька кунокаріїв (друзьбів) на “переговори” до батьків молоді. Якщо батьки молоді погоджувались прийняти молодого, то відбувався обряд дарування молодій подарунків від жениха. Це називалося поклонеле. Однак навіть у цьому випадку молода з подругами танцювала у себе, а молодий зі своїми гостями – там, де його “поселили”. По суті, можна вважати, що йдеться про обряд головиці. Бо у молодого присутні лише “молодые люди”, тобто парубки, а у молоді – лише дівчата. Але автор не наводить назв обрядодій. Зрештою, дві сторони (молодого і молоді) зустрічалися і танцювали у молоді до ранку¹⁴¹.

Другий день детально описано І.Танським: до молоді приходили ворничей (друзьби) з музикою і забирали придане, а нанашка (вінчальна мати) забирала молоду. Обряд мав такий вигляд: батьки молоді сідали в хаті на стільці, перед ними на коліна ставали молоді. Один з ворничей (ст.друзьба ?) промовляв урочисту промову і батьки благословляли молодих. Нанашка садвила молодих на воза і вони їхали до молодого.

Окрема публікація присвячена звичаям молдован при шлюбах, належить К. Булатовичу¹⁴². Автор пише, що був на весіллі, по запрошенню знайомого молдованина з села. Там він записав обрядодії суботнього дня. Весільні з 15 вершників і 12 брйчок везли молоду з іншого села. Участь такої значної кількості народу пояснили необхідністю охорони. Весільним батьком був хресний (той, що хрестив), бо за звичаєм, ще на хрестинах казали “Да удостоит вас Бог и обвенчатъ вашего крестного сына”. Попереду їхав на коні ворничела, інші конокарі (вершники при весільному поїзді). Всі були перев’язані білими хустинами на правій руці.

Батьки молодого зустрічали молодих з іконою, хлібом-сіллю. За застіллям перед молодими клали дві жемни (хліб у вигляді калача) накриті нафраницями.

Автор згадує, що лише на другий день - у неділю відбувалося вінчання і лише після вінчання ворничели запрошували на весілля. У вечері відбувалося маса маре (великий стіл) (почесна ?).

Обряд покривання молоді посажена мати здійснювала в понеділок. На вечерю запрошувалися тільки родичі. З вівторка і щодня весь тиждень молоді ходили до родичів і посажених батьків – здійснювали кале – маре (великий шлях) – візити до родичів і посажених батьків.

Отже, надана авторами інформація дає підстави зробити висновки про те, що весільна обрядовість молдован Буджака у середині ХІХ ст.

¹⁴¹ Танский И. Свадебные обряды в Бессарабии //Одесский вестник. – 1851. – № 25.

¹⁴² Булатович К. Обычай молдаван при браках //Одесский вестник. – 1858. – № 64.

складалася з трьох весільних циклів: передвесільного, власневесільного і післявесільного. У кожному з них репрезентовані обрядові дії санкціонуючого характеру, виконання яких супроводжувалися використанням тих чи інших обрядових атрибутів. Як атрибути виступали речі як загальнорозповсюджені і навіть, подекуди збережені до наших днів, так і ті, що були предметами домашнього вжитку, знаряддями праці та інше і використовувалися в контексті виконання обрядодій. Серед зафіксованих у передвесільному циклі виділимо наступні: барвінковий вінок, борошно, виноград, горілка, гроші, знамено, каблучка, калачі, кожух, курка, нафрама (нафраниця), півні, піч, посох, решето, рушник, сито, склянка, стіна, хустина з шитвом по кутах, хустка, чарка, червона стрічка, ширинка, яблука. У весільному: бричка, віз, вода свячена, горілка, гроші, діжка, жемни, знамено, калачі, кожух, коні, курка, нафрама (нафраниця), півні, подушки, поклонеле (подарунки), посох, придане, рушник, свічки весільні, сіль, сорочка, стілець, хліб (шматок), хустина біла, хустина з шитвом по кутах, хустка, чарка, часник, чоботи, ширинка. У післявесільному: батіг, бричка, віз, вила, калачі, кожух, палиця, сорочка.

Структура весілля молдован Буджака в трьох його циклах, описана в традиційній послідовності, оскільки має однакову основу. Наведені матеріали дають можливість з'ясувати узагальнені композицію ритуалу та сценарій сюжетного розвитку, послідовність весільних обрядодій, а також показати наявні відмінності обрядових елементів та їхніх структурно-функціональні особливості. Ці особливості – наслідок контактів з представниками інших етносів, проникнення в традиційне весілля новаційних елементів, які, адаптувавшись як інновації, перетворюються в традицію, функціонують у структурі традиції. Наведені матеріали свідчать, що у весільній обрядовості молдован є спільні атрибути та елементи з весіллям українців (барвінковий вінок, чоботи та ін.), болгар (яблука), спільним для більшості етносів регіону є і склад приданого, все це можна вважати наслідком міжетнічної взаємодії у цьому регіоні. Але це питання потребує на окрему увагу.

Natalya Petrova

Wedding ceremonialism of Moldavians of Budzhak in the middle of the XIX c.

Wedding ceremonialism of Moldavians XIX century, its structural components, ceremonial attributes are one of little studied aspects of traditional culture. Publications of authors XIX give century the grounds to draw conclusions that the wedding ceremony of Moldavians of Budzhak consisted of three cycles: prewedding, actually weddings and after-wedding. In each of them ceremonial actions of the authorizing character which performance was accompanied by use of ceremonial attributes are presented.

Keywords: *Moldavians, a wedding ceremony, Budzhak, attributes.*

Наталья Петрова

Традиционная свадьба молдаван Буджака в середине XIX в.

Свадебная обрядность молдаван XIX в., её структурные компоненты, обрядовая атрибутика являются одним из малоизученных аспектов традиционной культуры. Публикации авторов XIX в. дают основания сделать выводы о том, что свадебный обряд молдаван Буджака состоял из трёх циклов:

предсвадебного, собственно свадьбы и послесвадебного. В каждом из них представлены обрядовые действия санкционирующего характера, выполнение которых сопровождалось использованием обрядовых атрибутов.

Ключевые слова: молдаване, свадебный обряд, Буджак, атрибуты.

УДК 929:342:395.2 «1918/1919»

Тарас Гончарук, Ірина Дружкова

ОДЕСИТИ – МІНІСТРИ УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО: МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРИЧНИХ ПОРТРЕТІВ СЕРГІЯ ГУТНИКА ТА ГЕОРГІЯ АФАНАСЬЄВА

Стаття присвячена персоналіям – Сергію Гутнику та Георгію Афанасьєву – міністрів урядів Української держави П. Скоропадського, біографії яких до 1918 р. були пов'язані з Одесою. Аналізується діяльність С. Гутника та Г. Афанасьєва на міністерських посадах і її вплив на Одесу.

Ключові слова: міністр, уряд П. Скоропадського, С. Гутник, Г. Афанасьєв.

Відомо, що Одеса делегувала до українських урядів 1917–1921 рр. цілу низку своїх визнаних діячів: В. Чехівського, В. Голубовича, С. Шелухина, А. Ніковського, П. Климовича, І. Липу. Одеситам – міністрам доби Центральної Ради та Директорії УНР вже присвячено чимало ґрунтовних досліджень, низка з яких увійшла до нещодавно виданої одеськими вченими, колективної монографії¹⁴³. Проте серед тих міністрів українських урядів доби визвольних змагань, яких можна цілком обґрунтовано назвати “одеситами”, подекуди осібно стоять постаті Сергія Михайловича Гутника та Георгія Омеляновича Афанасьєва – міністрів урядів гетьмана П. Скоропадського, яких до 1918 р. аж ніяк не можна було віднести до діячів українського національного руху (тому їхні біографічні нариси не потрапили до вищезгаданої колективної монографії).

В історичній літературі можна знайти досить мало інформації про постаті С. Гутника та Г. Афанасьєва. Це стосується й енциклопедичних видань: “Енциклопедії Українознавства”, “Енциклопедії історії України” (останнє видання подає інформацію лише про Г. Афанасьєва) та ін., де біографії обох зазначених діячів подані досить стисло, а також наукових праць, де здебільшого висвітлено лише окремі аспекти їхньої діяльності (зокрема, у працях П. Гая-Нижника). У цій статті спробуємо узагальнити, здебільшого, вже відомі віхи біографій обох діячів та простежити їхній зв'язок з Одесою (на матеріалах преси).

У літературі подано мало інформації про походження та освіту Сергія Михайловича Гутника. Так, у відповідній статті з “Енциклопедії Українознавства” жодна інформація про це відсутня¹⁴⁴. Водночас, в опублікованих списках студентів Новоросійського університету записано, що Сруль Міхелевіч Гутник народився 23 грудня 1868 р. у м. Аккерман

¹⁴³ Чорноморська хвиля української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. – Одеса, 2011. – С. 19 – 103.

¹⁴⁴ Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993 – Т.2. – С. 464.